

Nr 1 1995 40 kronor (befriad från moms)

Vi Männskor

Taslima Nasrin:

Kvinnor simmar i ett hav av förbud

Fundamentalism – ett hot mot kvinnor!

Frige Leyla Zana!

Kina – en kulturell omruskning

Konstnärsporträttet, Om böcker, Kvinnomärkt, tävling m.m.

SOPHIE ADLERSPARRE –

Sophie Adlersparre har ofta framställts som en despotisk och konservativ adelsdam som endast förespråkade överklasskvinnornas intressen. Jag delar inte den uppfattningen. Min åsikt är att hon mer är att betrakta som radikal feminist, skriver Hjärdis Levin, kvinnohistoriker.

I början av 1856 hade Sophie lärt känna Rosalie Roos, som då var nyss hemkommen från en resa i Amerika. Rosalie var självständig och medveten och gav Sophie starka intryck. Rosalie ägde mycket av det som Sophie saknade av intellektuell skolning och mångsidig livserfarenhet.

Sophie hade hittills tillbringat sitt liv i enskildhet. Hon hade lärt sig språk på egen hand. Hemmet i Stockholm bestod av två små mörka rum. Musik och högläsning i skymningen, någon gång ett operabesök, en bal eller besök av vänner var de enda avvikelserna från vardagslivets mödor.

I alla kvinnofrågor skrev Rosalie under på Fredrika Bremers ord. Sophie tvekade dock, när Fredrikas roman *Hertha* kom ut 1856, inför så djärva krav som att kvinnor skulle kunna bli inte bara sjuksköterskor utan också läkare. Tio år senare när Sophie blivit ensam redaktör för den tidskrift hon 1859 fått Rosalie med på att starta, hade de två vännerna glidit isär.

Rosalie var då en välbeställd professorsfru och ansåg att kvinnan skul-

le stanna i hemmet och påverka samhället endast indirekt, via man och barn. Sophie var alltjämt självförsörjande och hade en betydligt radikalarare uppfattning om kvinnans plats i samhället.

Ekonomiskt oberoende, en grundläggande frihet

Kvinnan måste äga alla mänskliga fri- och rättigheter, skrev hon. Inget motiverade att mannen stiftade lagar för kvinnan, som han visserligen underkuvat, men som dock var hans like som människa. Kvinnan skulle ha rätt till såväl äktenskap som utbildning, yrkesarbete och politiskt inflytande och hon skulle kunna förena dessa områden. Kvinnor skulle ha rätt till alla yrken och till statens alla ämbeten, även prästens och domarens.

Ihärdigt framhöll Sophie att kvinnor behövde pengar för de hade också försörjningsskyldigheter som ogifta mödrar, änkor och hustrur med sjuk make eller döttrar med orkeslösa föräldrar. Framför allt skulle kvinnan ha rätt att välja verksamhetsområde efter anlag och begåvning och inte på grund av sitt kön försas in i en fälla.

Detta var också bäst för samhället som behövde kvinnornas insatser på alla områden. En grundläggande frihet för kvinnan var hennes rätt att själv få bestämma vem hon skulle gifta sig med och den rätten förutsatte ekonomiskt oberoende.

Sophie Adlersparre var således inte konservativ när det gäller kvinnans fri- och rättigheter. Som så många andra i sin samtid bekände hon sig till den politiska grundsyn som vilade på den personlighetsprincip och religiösa utvecklingsoptimism som Geijer och Fredrika Bremer kommit fram till. Män och kvinnor kan ha oli-

KONSERVATIV ADELSDAM ELLER RADIKAL FEMINIST?

ka egenskaper, men de är främst människor. Endast i ett samhälle utan restriktioner för kvinnan i fråga om utbildning och verksamhet kan individen göra sin för samhället lyckligaste insats.

Sexualfrågan gav stämpel konservativ

Givetvis kan Sophie Adlersparres inställning i försvarsfrågan definieras som konservativ. Vid tiden för fransk-tyska kriget 1871 manade hon kvinnorna att uppfostra fosterländska män och på 1880-talet föreslog hon kvinnlig värnplikt och värmskatt.

Det är emellertid främst p.g.a. hennes inställning i sexualfrågan och till den naturalistiska litteraturen som hon fått stämpeln konservativ. Men innebar hennes inställning i sexualfrågan och till den nya litteraturen att hon försvarade det bestående eller strävade tillbaka till något förgånget?

I *äktenskapsfrågan* stod Sophie Adlersparre på samma linje som Ibsen, Björnson och John Stuart Mill. De kritiserade det dåvarande äktenskapet såsom det blivit genom att industrialismen gjort medelklasskvinnan till ett improduktivt och sysslolöst lyxföremål och sexobjekt medan andra kvinnor ammade, skötte och uppfostrade hennes barn. Sophie Adlersparre hade emellertid ingen önskan att gå tillbaka till ett gammalt produktionsätt. Hon såg i den nya tidens arbetsdelning en möjlighet för kvinnan att föräna både hem och samhälle, både hustruskap, moderskap och arbete i det allmännas tjänst. Det "etiska äktenskapsidealet" skulle ge förhållandet mellan man och kvinna något nytt, som inte var möjligt i det gamla samhället. De skulle bli jämställda kamrater.

Forts. nästa sida

FAKTA

Sophie föddes den 6 juli 1823 på godset Helgerum i Småland. Hon var dotter till Sophie Hoppenstedt och friherre Eric Leijonhufvud som var major vid livgrenadjärerna. Sophie var adelsdam men långt ifrån rik. Hennes far hade likt många andra män vid den tiden spekulerat bort familjens förmögenhet. När hon var tretton år lämnade familjen Småland och flyttade till Manhem i Östergötland och efter faderns död 1848 vidare till Stockholm. Sophie bidrog till sin egen, moderns och den sjukliga systemens försörjning genom att brodera, översätta och undervisa i musik. Hon bröt därmed med fördomen att en fin dam inte kunde arbeta.

I fyrtiofemårsåldern gifte hon sig med den liberale riksdagsmannen, kommendörkaptenen Axel Adlersparre, och blev styvmor till dennes fem unga söner. Axel Adlersparre var och förblev sin duktiga hustrus trogne beundrare och medhjälpare.

Under sina sista år bodde Sophie Adlersparre på söders höjder, vid Fjällgatan i Stockholm. Hon dog 1895, alltså för hundra år sedan. Sophie Adlersparre var under flera decennier den självskrivna ledarinnan för svensk kvinnorörelse.

Från 1859 redigerade och utgav hon *Tidskrift för hemmet*, Sveriges första feministiska tidskrift. Hon startade läsesalong och platsförmedling för kvinnor. Hon befrämjade hemslöjd och handarbeten. 1884 tog hon initiativet till Fredrika Bremerförbundet och *Tidskrift för Hemmet* blev förbundsorganet *Dagny*. Ofta skrev hon under pseudonymen Esselde.

Forts. SOPHIE ADLERSPARRE...

Sophie Adlersparre försvarade inte heller *rådande sexualmoral*. Där låg en stor del av hennes radikalism. Den rådande sexualmoralen var dubbelmoralen och den bekämpades av hela kvinnorörelsen. Sophie Adlersparre ville göra det öppet.

För det första angrep hon *toleransen mot dubbelmoralen* som den bl.a uttrycktes i Gustaf af Geijerstams roman Erik Grane, där mäns utnyttjande av prostitutionen ursäktades med stark sexualdrift och sena giftermål. Esselde fördömde för den skull inte romanen helt och hållet. Den hade också sina förtjänster, skrev hon, men när Geijerstam turnerade i de nordiska länderna och sökte förankra sin sexualpolitik att kvinnorna måste överse med männens beteende, förklarade hon krig mot honom och de som tyckte som han. Kvinnorna hade rätt att kräva att männen skulle efterleva den moral som blivit kvinnornas men som borde vara allas.

För det andra vägrade Sophie Adlersparre att acceptera *naturalisternas starka betoning av det biologiska moderskapet*. Strindberg ville göra människomodern lik killingmodern och fågelmodern, skrev hon om Giftas I. Det var inte att sätta moderskapet högt. Samma ståndpunkt intog hon gement mot den finske skribenten Jarl Hagelstam som hävdade att kvinnan skulle vara enbart moder, mannen enbart befruktare, försörjare och lagstiftare. Där fanns ingen livsgemenskap, utan två skilda sfärer för kvinna och man, skrev Sophie. Barnen fick inte vara kvinnans enda uppgift.

För det tredje kritiserade hon de skribenter som *satte ifråga kvinnornas moral*. Det gjorde Geijerstam i Erik Grane men framför allt Stella Kleve i novellen "Phyrrussegrar". Bakom pseudonymen dolde sig den unga

skånskan Mathilda Kruse. Novellen handlar om en kvinna som på dödsbädden blickar tillbaka och hävdar att hennes dygdiga liv varit till ingen nytta. Läsaren anar att hennes dygd också orsakat den sjukdom hon lider av.

Från moderat till radikal feminism

Dessa tre företeelser; *toleransen av den sexuella dubbelmoralen, den ensidiga betoningen av det biologiska moderskapet och ifrågasättandet av den kvinnliga sexualmoralen*, stod i motsättning till Sophie Adlersparres och feminismens uppfattning om vad som skulle höja mänskligheten, nämligen människans förnuftsutveckling och hennes kontroll av naturens krafter, drifter och begär.

Mina skäl för att Sophie Adlersparre hellre bör betraktas som radikal feminist än som konservativ adelsdam är inte bara att hon stod för en mycket modern jämställdhetsideologi. Hennes ståndpunkt i 1880-talets sexualdebatt markerar dessutom övergången från en moderat till en radikal feminism.

De första och moderata feministerna ville samarbeta med männen och söka få ut vad som var möjligt genom dem. Dessa kvinnor hade knappast något annat val, omyndiga och utan rösträtt som de var. De ville skaffa kvinnor tillgång till arbete, utbildning och äganderätt. Radikala feministerna ville förändra samhället genom att skaffa sig själva tillgång till lagstiftningen. Den radikala feminismen var färdigutbildad 1902 när rörelsen för kvinnans rösträtt kom igång på allvar och stod på sin höjdpunkt 1908-1912. Övergångsfasen karaktäriseras av kampen för högre samhällsmoral och denna kamp radikaliserade hela

den västerländska feminismen under 1800-talets senare decennier. Sophie Adlersparre inledde den fasen i Sverige.

Alkoholism och sexuell dubbelmoral gjorde kvinnorna vakna för att de måste ha rösträtt. Männén stiftade lagar som sanktionerade dubbelmoralen. Prostituerade kvinnor skulle "besiktigas" regelbundet medan deras kunder fick fortsätta att sprida könssjukdomar till älskarinnor, hustrur och barn.

Den stora kampen mot reglementeringslagar och dubbelmoral inleddes i England av Josephine Butler och spred sig över hela Europa, till Amerika och Australien. En sedlighetsorganisation, den så kallade Federationen bildades i England 1875 och i Sverige 1878. Sophie Adlersparre stod Federationen nära och flera ledande feminister var medlemmar. Det sexuella eländet avslöjades också i Sverige genom sedlighetsdebatten och behovet av upplysning klargjordes.

Konflikt fick henne att avgå

Genom sitt engagemang i sexualfrågan kom Esselde i konflikt med Fredrika Bremerförbundets styrelse som ansåg att hennes samröre med Federationen kunde skada kvinnosaken. Hon tvangs, efter nästan trettio år som skribent, redaktör och praktisk arrangör i en rad kvinnofrågor, bort från redaktörsstolen i den tidskrift hon en gång startat. Hon accepterade inte att bli ställd under styrelsens kontroll och därför avgick hon i slutet av 1888. Som avskedsgåva till sina läsare utgav hon en översikt av sedlighetsfrågans ställning i Skandinavien.

Läkaren Karolina Widerström blev en länk mellan den moderata feminismen och den radikala när hon 1902

på ett möte i Svenska Läkaresällskapet föreslog att man skulle lyssna till Federationen i reglementeringsfrågan. Hon inspirerade unga läkare som Andrea Andreen, Ada Nilsson, Julia Kinberg, Gerda Kjellberg, Anna Clara Romanus och Alma Sundquist att tillsammans med författarinnan Elin Wägner driva den radikala feminismens krav på lika sexualmoral, sexualupplysning, mödraskydd och födelsek kontroll men också kvinnors rätt till arbete, utbildning och inflytande på samhällets alla områden.

I detta arbete levde många av Sophie Adlersparres idéer vidare. Hennes åsikt om litteraturens betydelse för människors etik och moral har stor aktualitet idag när frågan om våldskildringarnas inverkan på människor nästan dagligen ventileras privat och i massmedia.

Hjördis Levin

